

5. Киркор, А. Историко-статистические очерки города Вильно / А. Киркор // Wydanie komisji archeologicznej Wileńskiej. – Wilno: J. Zawadski, 1858. – S. 44–60.
6. Narbutt, T. Dzieje narodu litewskiego: [у 9 т] / T. Narbutt. – Wilno: Nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego. – 1835. – Т. I. – 482 s.
7. Майсяёнак, А. Пошукі спадчыны і нашчадкаў Станіслава Нарбута / А. Майсяёнак // 3 гісторыі краю і лёсаў людзей Воранаўшчыны: матэрыялы навук. гіст.-краязнаўч. канф. (г.п. Радунь, 11 снежня 2004 г.) – Ліда: Воранаўскі раённы выканаўчы камітэт, 2006. – С. 160–163.
8. Litwinowicz-Drożdźiel, M. O starożytnościach litewskich: mitologizacja historii w XIX – wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego / M. Litwinowicz-Drożdźiel. – Kraków: Universitas, 2008. – 227 s.
9. Березкина, Н. Ю. Библиотеки и распространение научных знаний в Беларуси: XVI–XX вв. / Н. Ю. Березкина. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск: Беларус. навука, 2013. – 520 с.
10. Narbutt, T. Pomniki do dziejow Litewskich / T. Narbutt. – Wilno: Druk M. Zymelowicza, 1846. – 96 s.

Дата паступлення: 15.11.2018.

Дзенісенка А. П.

Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі, Мінск

Denisenko E.

CSL of NAS of Belarus, Minsk

УДК 017.2(476-25)Тышкевіч+94(476)“18”:930.2:902/904

ДАСЛЕДАВАННІ ЯЎСТАФІЯ ТЫШКЕВІЧА ЯК КРЫНІЦЫ ПА БЕЛАРУСКАЙ ГІСТОРЫІ XIX СТАГОДДЗЯ

STUDIES BY EUSTACHY TYSZKIEWICZ AS SOURCE MATERIAL FOR 19TH CENTURY HISTORY OF BELARUS

У артыкуле разгледжаны экзэмпляры выданняў Яўстафія Тышкевіча па археалогіі Беларусі XIX ст., якія захоўваюцца ў фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа НАН Беларусі. Раскрыты асаблівасці экзэмпляраў, прасочваецца іх бытаванне. Падкрэслена каштоўнасць гэтых крыніц для даследчыкаў як носьбітаў інфармацыі па гісторыі Беларусі XIX ст.

Ключавыя словы: Яўстафій Тышкевіч; уласная бібліятэка; XIX стагоддзе; выданні па археалогіі; ЦНБ НАН Беларусі.

The article reviews the 19th century exemplars of the Eustachy Tyszkiewicz studies on the archeology of Belarus, which are housed in the department of rare books and manuscripts of the State Institution Yakub Kolas Central Science Library of the National Academy of Sciences of Belarus. Distinguishing characteristics and the usage history of the exemplars are provided. Their value as the source material for studying the 19th century history of Belarus is emphasized.

Keywords: Eustachy Tyszkiewicz; private library; 19th century; archeology studie; CSL of NAS of Belarus.

У фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далей – ЦНБ НАН Беларусі) захоўваецца спадчына беларускага гісторыка, этнографа, краязнаўцы, аднаго з заснавальнікаў беларускай навуковай археалогіі Яўстафія Піевіча Тышкевіча (18.04.1814–08.09.1873).

Пра шляхецкі род Тышкевічаў (з 1528 г.), які даў беларускай зямлі шмат таленавітых людзей, можна даведацца ў кнізе «Tyszkiewicziana: Militaria, bibliografia, gusiny, zbioru, rezydencye etc...» [1]. Асобнік з уладальніцкай калекцыі Радзівілаў (Нясвіжская ардынацыя). Кніга належала Станіславу Радзівілу, аб чым гаворыць

экслібрыс, змешчаны на форзацы выдання. Кніга была надрукавана ў Познані (1903 г.) у абмежаванай колькасці асобнікаў – усяго 225 (інфармацыя змешчана на адвароце тытульнага ліста). У аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі захоўваецца № 177. На вокладцы і тытульным лісце змешчаны герб роду Тышкевічаў. Пра Яўстафія Тышкевіча ў выданні таксама ідзе гаворка, у якой аўтар кнігі Юзаф Тышкевіч, спасылаючыся на IV том «Польскай бібліяграфіі» (1878) К. Эстрэйхера (*Estreicher, K. Bibliografia polska XIX stulecia: lata 1881–1900: t. 1–4 / K. Estreicher. – Т. 4: R – Z. – Krakow: Druk. Uniw. Jagellonskiego, 1916. – 652 s.*), змясціў карот-

Мал. 1. Герб Тышкевічаў.

Размешчаны ў кнізе «Tyszkiewicziana: militaria, bibliografia, numizmatyka, gyciny, zbiory, rezydencye etc.» з калекцыі Радзівілаў.
Крыніца: фонды ЦНБ НАН Беларусі

кія біяграфічныя звесткі і бібліяграфію прац вучонага.

Бацька Яўстафія, гаспадар графства Піус Феліцыянавіч Тышкевіч, шмат рабіў дзеля павышэння культурнай спадчыны радавога памесця ў Лагойску, дзе нарадзіўся Яўстафій. У маёнтку была немалая бібліятэка, якая пастаянна папаўнялася рарытэтамі. Другая жонка графа, маці Яўстафія, Аўгуста Плятар (паходзіла са знатнага нямецкага роду) прывезла ў Лагойск частку краслаўскага кнігазбору агульным лікам у тры тысячы тамоў на польскай, старабеларускай, французскай, лацінскай і іншых мовах. Яна збірала рукапісныя кнігі і дакументы па гісторыі, што таксама папаўняла радавую бібліятэку. Гонарам сямейнай бібліятэкі з'яўляліся старадаўнія рукапісы, гістарычныя карты, на якіх можна было адшукаць Барысаўшчыну і Міншчыну са старажытным Лагойскам [2, с. 127–128].

Пасля пачатковай адукацыі, якую Я. Тышкевіч атрымаў дома, будучы вучоны паступіў у Віленскую гімназію, потым перавёўся ў Мінскую, якую скончыў у 1831 г. Пачынаў службу ў даволі прэстыжнай установе Расійскай імперыі – ордэнскім капітуле, які падпарадкоўваўся толькі цару і сенату. Малады Тышкевіч працягнуў службу ў Вільні, Харкаве, Мінску ў канцелярыях генерал-губернатара. Праз нейкі час ён прапанаваў сваю кандыдатуру на пасаду ганаровага наглядчыка вучылішча Барысаўскага павета і атрымаў згоду з боку апекуна Беларускай вучэбнай акругі. На ўласныя сродкі ён пабудаваў памяшканне

Барысаўскага павятовага вучылішча. Гэта акцыя была заўважана і па заслугах ацэнена яго сучаснікамі – ён быў абраны маршалам шляхты¹ Барысаўскага павета. Але ж асноўным заняткам Я. Тышкевіча была навука. Кожнае лета малады вучоны даследаваў курганы на Лагойшчыне, Барысаўшчыне, Міншчыне, у Друцку, Лідзе, Крэве, Міры і інш. Першае навуковае паведамленне пра раскопкі курганоў з'явілася ў перыядычным друку «Tygodnik Petersburski» (1837, № 94), калі Я. Тышкевічу споўнілася 23 гады. У сваіх даследах ён зрабіў выснову пра загадкавае племя на Лагойшчыне, якое даўно вымерла. Публікацыі ён падпісваў не толькі ўласным прозвішчам, але і псеўданімамі і крыптанімамі: «Meszkaniec lasów»; «Eust.hr.T.»; «E.T...cz», «ch. T...». Пісаў вучоны пераважна па-польску, менш – па-руску, а па-беларуску – у асноўным пра фальклор [3, с. 19–20].

Найбольшае месца ў навуковых даследаваннях Я. Тышкевіча займала Барысаўшчына і асабліва Лагойшчына. Тут яму дапамагалі бацька і брат Канстанцін. Кожная праведзеная экспедыцыя, кожны вывучаны помнік давалі багаты матэрыял не толькі для навуковай публікацыі, але і для лагойскага музея (адкрыццё адбылося ў 1842 г.). Акрамя археалагічных знаходак, тут былі калекцыі манет, гербаў, мастацкія палотны і інш. На віднае месца выстаўляліся самыя цэнныя экспанаты: зброя рыцара, інкунабулы, творы мастацтва. Былі тут і прадметы, якія дарылі Тышкевічам госці [4, с. 8].

Праз некаторы час Я. Тышкевічу давялося адкрыць музей старажытнасцей у Вільні і пры ім Віленскай археалагічнай камісіі. Музей быў урачыста адкрыты 1 студзеня 1856 г. у будынку бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта. У музеі быў спецыяльны аддзел: археалогія. Свае калекцыі музея перадалі Яўстафій і Канстанцін Тышкевічы, А. Кіркор², Т. Нарбут³, А. Плятар⁴ і інш. З Лагойска былі перавезены археалагічныя калекцыі Тышкевічаў, кніжныя фаліянты, нумізматычныя зборы і інш. Сам Яўстафій ахвяраваў уласную бібліятэку, якая налічвала тры тысячы кніг, а таксама археалагічную калекцыю з дзвюх тысяч адзінак. Ужо ў першыя два гады працы ў каталозе было зарэгістравана дзесяць тысяч музейных прадметаў [5, с. 64].

Перад уваходам у музей умацоўваліся гербы чатырох губерняў: Віленскай, Мінскай, Гродзен-

¹ Маршалак (у часы знаходжання Беларусі ў складзе Расійскай імперыі) – прадвадзіцель (кіраўнік) павятовага або губернскага дваранства (шляхты).

² Адам Кіркор (1818–1886) – беларускі этнограф, публіцыст, выдавец, гісторык, краязнаўца, археолаг.

³ Тэадор Нарбут (1784–1864) – беларускі гісторык, археолаг.

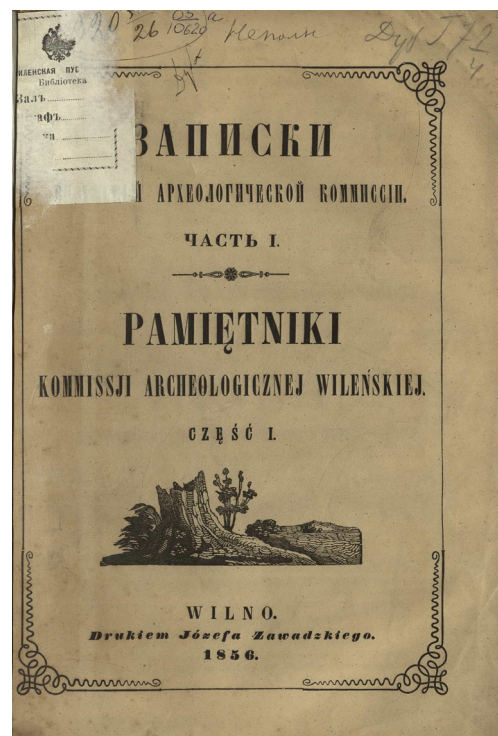
⁴ Аўгуста Плятар – маці Яўстафія Тышкевіча.

скай і Ковенскай – Вільня з’яўлялася цэнтрам генерал-губернатарства ўсёй гэтай тэрыторыі. Пры музеі працавала Археалагічная камісія. У яе склад уваходзілі М. Балінскі¹, А. Кіркор, І. Крашэўскі², Т. Нарбут, А. Плятар, У. Сыракомля³, К. Тышкевіч і інш., старшынёй быў абраны Яўстафій Тышкевіч. Кожнае лета выпраўляліся экспедыцыі. Сярод членаў Віленскай археалагічнай камісіі нікога не было літоўскай нацыянальнасці, таму і даследаванні вяліся ў асноўным на тэрыторыі Беларусі. У канцы года на пасяджэнні Віленскай археалагічнай камісіі кожная экспедыцыя рабіла сваю справаздачу ў выглядзе рэфератаўнага даклада. Самі рэфераты змяшчаліся на старонках «Записок Виленской Археологической комиссии», якія выходзілі штогод. У абмеркаванні вынікаў праведзеных экспедыцый удзельнічалі многія члены камісіі, але большы ўдзел браў Я. Тышкевіч.

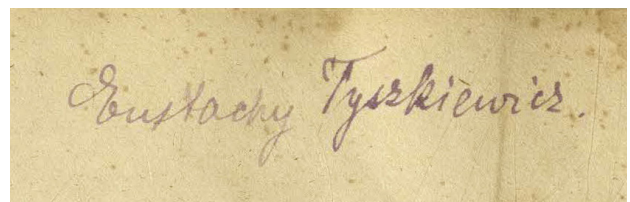
У аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі захоўваюцца тры экзэмпляры «Записок Виленской Археологической комиссии» за 1856, 1858 гг. У асобніку «Записак...» (1856) змешчаны даведкі пра ўпарадкаванне музея старажытнасцей у Вільні, падрабязна апісваецца ахвяраваная музею ўласная бібліятэка Яўстафія Тышкевіча. Тэкст у выданні двухмоўны – на рускай і польскай мовах. У першай частцы друкуецца «Положение о Музее древностей и временной Археологической комиссии в Вильне», зацверджанае «Его Императорским Величеством». У ім адзначана, што сабраныя ў Музеуме каштоўнасці – з Заходняга краю Расіі, і гэта «даставит возможность воспользоваться ими к изучению края, не только в историческом, но и в торговом, промышленном, естественном, сельско-хозяйственном и статистическом отношениях...» [6, с. 1]. Далей ідзе гаворка пра Музей і ролю Я. Тышкевіча ў гэтай справе. Даецца інфармацыя пра ўласную бібліятэку Я. Тышкевіча, якая налічвае 3000 тамоў. Большасць кніг на гістарычную тэму, таксама ёсць бібліяграфічныя асобнікі. А яшчэ 7000 тамоў, дастаўленыя «из упраздненных Р. К. Монастырей здешних губерний». Аздабляе скарбніцу старажытнасцяў шматлікая колькасць гравюр, геаграфічных карт і атласаў, медных гравіраваных досак (колькасцю 1000 адзінак). Сярод гравюр ёсць некалькі вельмі рэдкіх – вядомых у той час гравёраў Хадавецкага (1726–1801), Плонскага (1782–1812),

Серакоўскага (1765–1831) і інш. Каштоўны збор дапоўнены старажытнымі рукапісамі, а таксама аўтографамі ўсіх царствуючых асоб Вялікага Княства Літоўскага, пачынаючы ад Аляксандра (з 1492 г.), і аўтографамі амаль што ўсіх вядомых тутэйшых асоб [6, с. 6–7].

У 1991 г. у аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі трапіла кніга з уласнай бібліятэкі Я. Тышкевіча, аздобленая яго аўтографам на тытульным лісце. Гэта вядомае «Апісанне Барысаўскага павета...» («Opisanie powiatu Borysowskiego...», 1847), якое стала вынікам археалагічнай дзейнасці Я. Тышкевіча на Барысаўшчыне. На экзэмпляры, апрача аўтографа аўтара, уладальніцкі запіс – «С. Щербаков».

Мал. 2. Тытульны ліст выдання «Записки Виленской Археологической комиссии»
Выдадзены ў Вільне на рускай і польскай мовах.
Выйшла адна першая частка ў 1856 г.
Крыніца: фонды ЦНБ НАН Беларусі

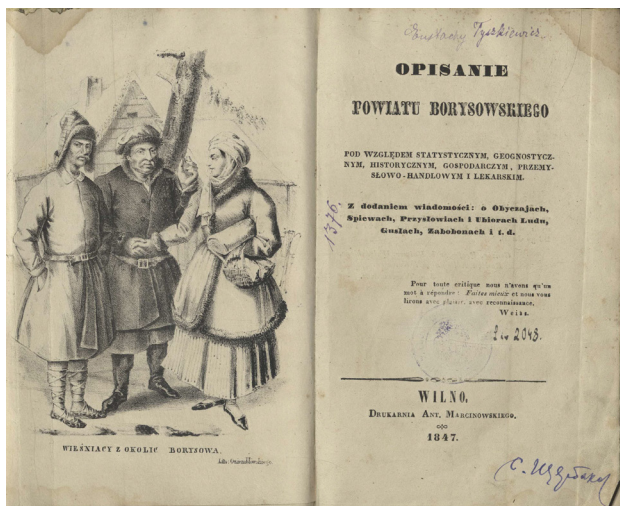

Мал. 3. Аўтограф Яўстафія Тышкевіча
Размешчаны ў кнізе «Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiaich i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach itd.», аўтар – Яўстафі Тышкевіч, выдадзена ў 1847 г.
Крыніца: фонды ЦНБ НАН Беларусі

¹ Міхал Балінскі (1794–1864) – гісторык і публіцыст.

² Ігнат Крашэўскі (1812–1887) – беларускі і польскі пісьменнік, гісторык і фалькларыст, рэдактар, выдавец, публіцыст.

³ Уладзіслаў Сыракомля (сапраўднае імя – Людвік Уладзіслаў Францішак Кандратовіч, 1823–1862) – беларускі і польскі паэт, драматург, перакладчык, літаратурны крытык і крэатываўца.

Мал. 4. Тытул кнігі і гравюра Язэпа Азямблоўскага «Сяляне з Барысаўскага наваколля».

Размешчаны ў кнізе «Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, pieśniach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach itd.», аўтар – Яўстафі Тышкевіч, выдадзена ў 1847 г.

Крыніца: фонды ЦНБ НАН Беларусі

У 70-х гг. мінулага стагоддзя гісторык С. Шчарбакоў перадаў у бібліятэку НАН Беларусі свой архіў і кнігі з уласнай бібліятэкі, сярод якіх быў асобнік «Opisanie powiatu Borysowskiego» [7]. Гэта віленскае выданне з друкарні вядомага ў той час рэдактара і публіцыста Антона Марціноўскага, аздобленае гравюрай Язэпа Азямблоўскага «Сяляне з Барысаўскага наваколля» на шмуцтытуле. Для сваёй кнігі Я. Тышкевіч некалькі гадоў збіраў першакрыніцы па гісторыі, геаграфіі, этнаграфіі, літаратуры, мастацтве, археалогіі, фальклоры. Найбольш спрыялі выхаду ў свет гэтай кнігі яго бацька і маці. Амаль дзесяць гадоў Я. Тышкевіч ствараў гэту ўнікальную краязнаўчую кнігу, дзе кожны факт, кожная дата вывераны, прааналізаваны. У змесце распавядаецца гісторыя развіцця Барысава, апісаны важныя старажытныя аб'екты горада. Спаслаўшыся на даследаванне Адама Нарушэвіча¹, краязнаўца апісаў мясцовы замак, які быў пабудаваны на выспе на высокім падмурку. Больш за ўсё Я. Тышкевіча цікавіла месцазнаходжанне капішча старажытнага горада. Аўтар падрабязна расказвае пра мясцовыя княскія дынастыі, што валодалі Барысавам, апісвае некаторыя найважнейшыя падзеі, якія там адбываліся. У «Апісанні Барысаўскага павета» аўтар дае каштоўныя звесткі пра Лагойск, у тым ліку пра мясцовы замак з высокімі землянымі валамі, які меў аба-

рончае значэнне, падае гісторыю Лагойскага графства. Ёсць інфармацыя і пра лагойскі музей, матэрыяламі якога карысталіся Тышкевічы. Аўтар таксама змясціў біяграфічныя даведкі пра сваіх землякоў, у прыватнасці, даведкі пра археографа, прафесара Віленскага ўніверсітэта С. Жукоўскага (1782–1834) і літаратара і фалькларыста І. Шыдлоўскага (1793–1846). Я. Тышкевіч адзін з першых у беларускай фалькларыстыцы і этнаграфіі апісаў усе абрады, звычаі, песні, узятыя з натуры. Не выключана, што Яўстафій Піевіч мог звяртацца да сваіх зямлячак-сялянак і дапаўняць запісы, якія ён рабіў раней. Усе запісаныя ім песні перадаваліся без змены тэксту, такім чынам захоўваліся асаблівае беларускай мовы. У «Апісанні Барысаўскага павета...» змешчаны «Вясельныя абрады вясковага люду ў Мінскай губерні, Барысаўскім павеце, Гаенскай парафіі, назіраныя ў 1800, 1801 і 1802 гадах з некаторымі песнямі...», «Абравы вясковага люду з-над Бярэзіны», «Прыказкі жыхароў з ваколіц Бярэзіны...» [7, с. 288–446].

Дзейнасць Віленскага музея старажытнасцей і Віленскай археалагічнай камісіі была спынена пасля паўстання 1863–1864 гг. Улады пачалі разглядаць музей як адзін з цэнтраў «польскай інтрыгі». Паводле загаду генерал-губернатара М. М. Мураўёва ён быў афіцыйна забаронены ў 1864 г. Шмат экспанатаў музея было адпраўлена ў Румянцаўскі музей у Маскве. Астатнія матэрыялы Віленскага музея старажытнасцей трапілі ў Нацыянальны музей, а затым – у Дзяржаўны археалагічны музей у Варшаве. У ім дагэтуль знаходзяцца рэчы з курганоў Барысаўскага і Мінскага паветаў, раскапаных Тышкевічамі [8, с. 75, 107].

Яўстафія Тышкевіча вызвалілі ад усіх пасадаў. У тую час, а гэта быў май 1862 г., Вільню наведаў вядомы рускі гісторык, член-карэспандэнт Імператарскай Санкт-Пецярбургскай акадэміі навук М. І. Кастамараў (1817–1885). У сваіх успамінах ён піша пра сваю сустрэчу з Я. Тышкевічам: «Это был старообразный человек невысокого роста, с лысою головою и казался на вид лет шестидесяти, но на самом деле ему было не более сорока пяти. Говорили, что он прежде вёл разгульную жизнь, подорвавшую разом и его состояние и его здоровье. Впрочем, он в своих приемах был жив, любезен и весел. Заведуя историческим музеем, состоявшим при виленской Археографической Комиссии, он преимущественно обращал внимание на памятники времен господства польского элемента в Литве и от этого, в последующее время, русские люди, занимавшиеся литовской археологией, были им недовольны и говорили, что он умышленно старался оставить в тени и забыть все, что напоминало о бывшем некогда господстве православной

¹ Адам Тадэвуш Станіслаў Нарушэвіч (пол. Adam Tadeusz Stanisław Naruszewicz; 1733–1796) – рэлігійны і дзяржаўны дзеяч Рэчы Паспалітай, гісторык, паэт і асветнік.

веры и русского языка в Вильне. Справедливо ли такое составившееся о нем мнение – я не беру на себя решать» [9, с. 138].

Рускі гісторык дае ацэнку дзейнасці Я. Тышкевіча ў працы Археаграфічнай камісіі: «В музее, при котором состоял отдел Археографической комиссии, всё было направлено к тому, чтобы удалить воспоминание о господствовавшем некогда русском элементе края и утвердить всеобщее мнение, что он искони был польским и не должен быть иным. В заседаниях Комиссии употреблялся исключительно польский язык. Председатель Комиссии граф Е. Тышкевич любезно возил меня по городу и его окрестностям; потом пригласил в заседание Комиссии, как её члена, каким я считался. Когда я вступил в зал, все члены Комиссии встали со своих мест и председатель обратился ко мне с речью, исполненной любезностей и похвал, говорил, что мои безпристрастные ученые труды, чуждые всяких национальных видов, высоко поставили мое имя у всех славянских народов и тем более у польского, которого я так часто касался в своих трудах. Его речь была произнесена по-польски... Впоследствии мне ставили в вину то, что я отвечал по-польски, а не по-русски; но я исполнял в то время не более как долг вежливости в отношении людей, так любезно меня принимавших, тем более, что и со стороны правительства в то время не было никаких распоряжений об исключительном употреблении русского языка в Западном крае...» [9, с. 141].

Праз год Я. Тышкевіч пакінуў Вільню і паяліўся ў глухім мястэчку Біржы на поўначы Жмудзі. Там ён працаваў над кнігай-альбомам пра свой лагойскі радавод. У 1872 г. выйшла яго кніга «Археалогія на Літве», якая, па сутнасці, стала творчым завяршэннем той напружанай, амаль 40-гадовай працы даследчыка.

Такім чынам, у ЦНБ НАН Беларусі захоўваюцца два прыжыццёвыя выданні Яўстафія Тышкевіча. У першую чаргу гэта каштоўная кніга з аўтографам аўтара – «Opisanie Powiatu Borysowskiego...» (1847). Праца Я. Тышкевіча «Апісанне Барысаўскага павета» – адно з лепшых навуковых дасягненняў XIX ст. у даследаванні археалогіі Беларусі, быту і творчасці беларусаў.

У другім навуковым выданні – «Записки Виленской Археологической комиссии» (1856) – змешчана выступленне навукоўца ў якасці старшыні Археалагічнай камісіі падчас адкрыцця Віленскага музея («Речь, произнесенная председателем Археологической комиссии и попечителем Музеума древностей графом Е. П. ТЫШКЕВИЧЕМ, во время публичного акта открытия Музеума») [6, с. 22–25].

Яўстафій Тышкевіч быў прызнаным вучоным свайго часу. Сучаснікі абралі яго ганаровым членам Дацкага каралеўскага таварыства аматараў паўночных старажытнасцей, Стакгольмскай Каралеўскай акадэміі выяўленчага мастацтва і старажытнасцей, Лонданскага археалагічнага інстытута, ганаровым членам-карэспандэнтам Пецярбургскай Акадэміі навук.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Tyszkiewicziana: militaria, bibliogr., ryc., zbiory, rezydencje etc. / zebr. J. Tyszkiewicz. T. 1. – Poznań: Wojciech, 1903. – XLI, 94 s.: il.
2. Каратынскі, В. Творы / В. Каратынскі; уклад., прадм. і камент. У. Мархеля; маст. М. Купава. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 174 с.
3. Каханоўскі, Г. А. Руплівец нашай старасветчыны: Яўстах Тышкевіч / Г. А. Каханоўскі, А. Г. Каханоўскі; навук. рэд. А. С. Ліс. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 63 с., [9] л. іл., партр. – (Нашы славытыя землякі).
4. Акуліч, С. Лагойск: гісторыка-эканамічны нарыс / С. Акуліч, Б. Сасноўскі. – Мінск: Беларусь, 1979. – 77, [1] с.
5. Штыхаў, Г. В. Узнікненне Лагойска: гісторыка-археалагічны нарыс / Г. В. Штыхаў; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларус. навука, 2015. – 104, [2] с.
6. Записки Виленской археологической комиссии. Pamiętniki kommissji archeologicznej Wileńskiej. Część 1. – Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856. – [60] s.
7. Opisanie Powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim: z dod. wiadom.: o obyczajach, śpiewach, przysłowia i ubiorach ludu, guslach, zabobonach i t.d. / Eustachy Tyszkiewicz. – Wilno: Druk. Marciniowskiego, 1847. – 489, IV s.
8. Поболь, Л. Д. Древности Белоруссии в музеях Польши / Л. Д. Поболь; АН БССР, Ин-т истории. – Минск: Наука и техника, 1979. – 208 с.
9. Костомаров, Н. И. Автобиография; Сцены; Исторические отрывки; Малорусская народная поэзия; Последняя работа Н. И. Костомарова / Н. И. Костомаров. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1890. – V, 521 с., 1 портр.

Дата паступлення: 23.09.2018.